

EKSPERTYZA DOTYCZĄCA
KONSEKWENCJI LIKWIDACJI KOPALŃ WĘGLA KAMIENNEGO DLA SEKTORA OKOŁOGÓRNICZEGO
ORAZ SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ W POLSCE

Etap I

SYTUACJA PRZEDSIĘBIORSTW OKOŁOGÓRNICZYCH W POLSCE

Uniwersytet
Ekonomiczny
w Katowicach

ABSTRAKT

Katowice, grudzień 2020

Ekspertyza dotycząca konsekwencji likwidacji kopalń węgla kamiennego dla sektora okołogórniczego oraz sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce – Etap I, została wykonana na zlecenie Górniczej Izby Przemysłowo-Handlowej przez zespół naukowców z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

Decyzje polityczne podejmowane na szczeblu UE, zorientowanie na gospodarkę wykorzystującą odnawialne źródła i „czyste” źródła energii, dążenie do stworzenia nowoczesnej gospodarki opartej na zaawansowanych technologiach, usługach (informatycznych, inżynierskich), poprawie jakości życia, czy wreszcie ograniczenia zanieczyszczeń. Wszystko to miałyby doprowadzić do praktycznego wdrożenia koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym, niemal bezodpadowej, opartej o surowce odnawialne.

O ile jednak w raportach, opracowaniach, debatach i sporach wiele uwagi poświęcane jest górnictwu *per se*, o tyle niewiele miejsca i uwagi skupiają potencjalne konsekwencje zmian w górnictwie dla przedsiębiorstw funkcjonujących dzięki istnieniu kopalń. Tymczasem tworzą one wiele miejsc pracy, a ich los jest nierozdzielnie związany z dobrostanem górnictwa.

Według różnych szacunków liczba pracowników w przedsiębiorstwach powiązanych z górnictwem może oscylować od ok 57 tysięcy pracowników do ponad 100 tysięcy miejsc pracy, a wg szacunków samorządu gospodarczego nawet łącznie ok 400 tysięcy osób.

W przypadku wygaszenia działalności dużej części kopalń w Polsce, pociągnie to za sobą szereg konsekwencji zarówno dla dostawców produktów i usług kopalni, jak i dla odbiorców węgla. W przypadku obu grup podmiotów gospodarczych można się spodziewać przejściowych trudności, istotnego ograniczenia skali działania, ograniczenia zatrudnienia, a w skrajnych – i prawdopodobnie nierzadkich – sytuacjach likwidacji powiązanych z górnictwem podmiotów.

Mając na uwadze liczbę miejsc pracy tworzonych przez firmy dostarczające produkty i usługi dla górnictwa oraz będące odbiorcami wydobywanego w kopalniach węgla, wygaszenie górnictwa bez adekwatnego wsparcia dla przedsiębiorstw okołogórnicznych może doprowadzić do znacznego wzrostu bezrobocia nie tylko w regionach górniczych, ale także w innych częściach kraju.

Bez wsparcia systemowego przedmiotową grupę przedsiębiorstw w najbliższych latach może dotknąć kryzys związany z trudnościami ich głównych interesariuszy – kopalń i spółek węglowych. W związku z tym, aby ułatwić decydującym rozstrzygnięcie w kwestii kierunków pomocy przydatnej tej grupie przedsiębiorstw zdecydowano się podjąć badania zmierzające do oszacowania konsekwencji wygaszania górnictwa węgla kamiennego w Polsce dla przedsiębiorstw okołogórnicznych.

CEL RAPORTU

➤ Przedstawienie konsekwencji wygaszania kopalń dla przedsiębiorstw okołogórniczych, oraz regionów górniczych (województw śląskiego, małopolskiego, lubelskiego, dolnośląskiego, łódzkiego i wielkopolskiego).

➤ Stworzenie podbudowy do prowadzenia debaty dotyczącej sprawiedliwej transformacji regionów górniczych (w założeniu ma to być materiał nt. realnych konsekwencji zamykania kopalń dla gospodarki i społeczeństwa w regionach górniczych oraz konieczności zbudowania efektywnego planu transformacji energetycznej, który uwzględni wsparcie dla wszystkich podmiotów związanych z branżą górniczą: od górników przez przedsiębiorstwa okołogórnicze i ich pracowników, dostawców w łańcuchu, aż po samorządy pozbawione wpływów z podatków).

Powyższe cele zostały zrealizowane w kilku etapach:

- zdefiniowano istotę przedsiębiorstwa okołogórniczego i w oparciu o estymację trzech scenariuszy oszacowano konsekwencje wygaszania górnictwa dla tej grupy podmiotów gospodarczych (ze względu na powszechnie dostępne dane szacunki te dotyczą jednak przede wszystkim grupy przedsiębiorstw bezpośrednio powiązanych z górnictwem w modelu B2B – dostawców i odbiorców, z pominięciem licznej grupy mniejszych podmiotów powiązanych z górnictwem w sposób mniej sformalizowany, zazwyczaj działających lokalnie – obsługujących na przykład górników czy ich rodziny);
- przeprowadzono badania empiryczne na próbie 207 przedsiębiorstw oraz analizy finansowe 7 wybranych dużych spółek giełdowych funkcjonujących w górnictwie bądź silnie z nim związanych. Analizy danych umożliwiły wskazanie prawidłowości występujących w tej grupie przedsiębiorstw;
- kontekst funkcjonowania spółek okołogórniczych (górnictwa, sytuacji społeczno-gospodarczej w regionach górniczych i rozwiązań stosowanych w innych krajach europejskich);
- przygotowanie zbioru rekomendacji dotyczących możliwych kierunków pomocy udzielanej podmiotom okołogórniczym.

Z prowadzonych analiz wynika, że konsekwencje dla lokalnych rynków i szerzej, sytuacji społeczno-gospodarczej w regionach górniczych, związane z wygaszaniem wydobycia, mogą wykraczać daleko poza kwestie związane z funkcjonowaniem samych kopalń, a likwidacja miejsc pracy w górnictwie, w połączeniu z likwidacją miejsc pracy w przedsiębiorstwach powiązanych z górnictwem, może znacząco zwiększyć podaż siły roboczej na lokalnym rynku pracy.

Konsekwencje zmian w górnictwie znajdą swoje odbicie w gospodarce regionów górniczych, negatywnie wpływają na zamożność społeczności silnie związanych z funkcjonowaniem kopalni, tym samym zmieniając zachowania nabywcze tej grupy konsumentów.

Konsekwencje będą związane również z ograniczonymi wpływami do budżetów.

Zasadnym wydaje się podjęcie działań wyprzedzających, zanim, na razie stopniowo rosnące bezrobocie, zacznie stwarzać realne problemy na Śląsku i w pozostałych regionach górniczych.

SYTUACJA PRZEDSIĘBIORSTW OKOŁOGÓRNICZYCH

Przedsiębiorstwa okołogórnicze to podmioty powiązane przyczynowo z branżą górniczą, mające swoje siedziby w przeważającej mierze na terenach górniczych (województwa: śląskie, małopolskie, lubelskie, dolnośląskie, łódzkie i wielkopolskie), choć również w mniejszym stopniu w pozostałych częściach kraju. Są to przedsiębiorstwa dostarczające produkty i świadczące usługi na potrzeby górnictwa oraz będące klientami kopalń. W szerszym rozumieniu są to również podmioty powiązane pośrednio, czyli takie, których los zależy od kondycji szeroko rozumianej branży górniczej (w tym także górników i ich rodzin).

Można je podzielić na trzy zasadnicze grupy:

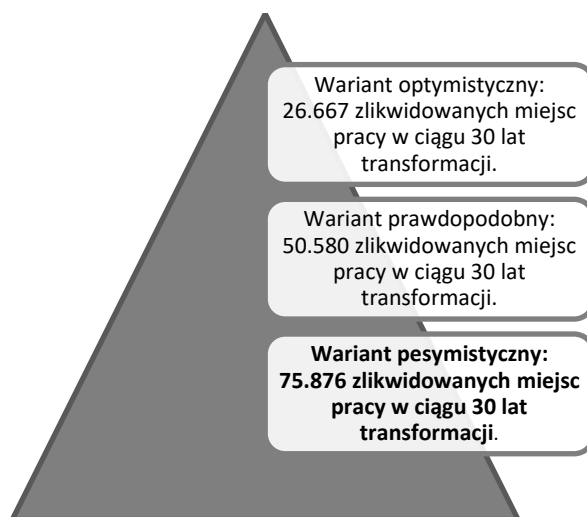
Grupa 1) Podmioty dostarczające produkty (produkcja maszyn i urządzeń górniczych, dostawcy specjalistycznych materiałów) i usługi wspomagające górnictwo.

Grupa 2) Podmioty będące odbiorcami węgla, głównie instytucjonalne, do których należy zaliczyć wytwórców energii elektrycznej i ciepła, koksownie oraz w mniejszym stopniu przemysł metalowy.

Grupa 3) Podmioty funkcjonujące (przynajmniej w znacznej części) dzięki dostarczaniu produktów oraz świadczeniu usług górnikom, ich rodzinom, oraz funkcjonujące w bezpośredniej bliskości kopalń i zakładów górniczych. Chociaż tradycyjnie nie są one traktowane jako przedsiębiorstwa okołogórnicze – bo nie współpracują ze spółkami węglowymi w modelu B2B – to jednak są częstokroć ściśle przyczynowo związane z funkcjonowaniem kopalń lub przedsiębiorstw tworzących bezpośrednie otoczenie górnictwa (głównie są to przedsiębiorstwa handlowe i usługi dla ludności).

Liczba przedsiębiorstw okołogórniczych waha się w zależności od źródeł od ok. 370 do ponad 900, a tworzą one od 110 do 130 tysięcy stabilnych miejsc pracy (choć liczby te mogą być znacząco zaniżone, na co wskazują szacunki sporządzone przez samorząd gospodarczy).

Konsekwencje wygaszania górnictwa dla przedsiębiorstw okołogórnicznych (3 warianty):

Zbadano kondycję przedsiębiorstw okołogórnicznych oraz wpływ wygaszania kopalń na ich sytuację poprzez badania empiryczne (ankieta elektroniczna, ankieta telefoniczna). Przeprowadzono także analizę finansową wybranych dużych przedsiębiorstw powiązanych z górnictwem.

Syntetyczne wnioski z badań ilościowych przedsiębiorstw okołogórnicznych:

- Przedsiębiorstwa okołogórniczne są silnie powiązane z funkcjonowaniem kopalń (63% przychodów badanych przedsiębiorstw pochodzi z transakcji z kopalniami lub innymi przedsiębiorstwami okołogórnicznymi);
- Przedsiębiorstwa okołogórniczne, w opinii respondentów, nie będą miały stabilnej pozycji konkurencyjnej w przypadku likwidacji/upadku kopalni;
- W przeważającej mierze respondenci nie widzą możliwości prostej zmiany profilu działania, celów i strategii;
- Przedsiębiorstwa okołogórniczne nisko oceniają swoją kondycję ekonomiczną i pozycję konkurencyjną;
- Jedna trzecia badanych przedsiębiorstw okołogórnicznych deklaruje, że w sytuacji utraty wpływów od górnictwa upadnie, 56% uważa, że będzie w stanie znaleźć nabywców na swoje usługi, choć aż 46% respondentów nie widzi możliwości zmiany oferty firmy bez modyfikacji jej struktury lub profilu;
- Niemal dwie trzecie pracowników przedsiębiorstw okołogórnicznych nie ma kompetencji, by natychmiast podjąć pracę w innej branży;
- Niemal 60% ankietowanych twierdzi, że ich pracownicy boją się zmian i są przywiązani do swojej pracy;
- 82% badanych przedsiębiorstw odnotowało spadki obrotów z branżą górnictwem (dla 26% z nich są to spadki zagrażające kontynuacji działalności);
- 64% badanych przedsiębiorstw odczuło trudności związane z płynnością wynikające z problemów płatniczych branży górniczej.

Wnioski z analizy finansowej wybranych przedsiębiorstw okołogórnicznych za II kwartał 2019 i 2020:

- sytuacja finansowa analizowanych spółek w większości przypadków uległa pogorszeniu;
- przychody i generowane wyniki finansowe maleją;
- spada rentowność analizowanych przedsiębiorstw, pogarsza się również ich płynność.

KLUCZOWE WNIOSKI

- trendy w sektorze górnictwa w ostatnich latach to powracające trudności finansowe, zamykanie kolejnych kopalń, spadające wydobycie, stały, stopniowy spadek liczby zatrudnionych pracowników, ceny kształtowane w większym stopniu przez decyzje odgórne niż prawo popytu i podaży, rosnące ilości zapasów węgla, presja polityczna i społeczna na zmiany, powracające próby restrukturyzacji, a w szczególności, naciski płynące z zagranicy na transformację w kierunku zielonych technologii, zielonej energii.
- Przesądzony jest kierunek dalszych zmian w gospodarce województw, w których zlokalizowane są regiony górnicze, w odniesieniu do przyszłości górnictwa węgla kamiennego. Zależność polskiej gospodarki od węgla ma ulegać zmniejszeniu.
- Nie można w obecnej sytuacji pominąć kwestii olbrzymiej niepewności co do wielkości i zasad korzystania ze wsparcia wspólnotowego na transformację polskiego kompleksu paliwowo-energetycznego.
- Zarówno region, jak i jego wiodący obszar miejski (na którym planowane są najintensywniejsze procesy likwidacyjne górnictwa w najbliższym czasie) od dłuższego czasu tracą swoją przewagę lub wręcz zwiększają dystans względem innych.
- Na perspektywy rozwojowe gospodarki regionów górniczych rzutuje jej przeciętna w Polsce i niska w skali europejskiej innowacyjność.
- Pytaniem na przyszłość pozostaje, na ile firmy okołogórniczne, będą faktycznie skuteczne w restrukturyzacji swojej działalności i włączaniu się na przykład w łańcuchy wartości związane z inteligentnymi specjalizacjami danego województwa. Jeżeli im się to uda, będą mogły korzystać z dodatkowego wsparcia finansowego na procesy innowacyjne i konkurencyjność. A co za tym idzie, łatwiej będzie im utrzymać oczekiwane poziomy zyskowności i zatrudnienia.
- W obecnej sytuacji, pandemii koronawirusa, relatywnie łatwe minimalizowanie skutków zmniejszania skali działalności górniczej staje pod znakiem zapytania. Rok 2021 nie powinien być tym, w którym podejmowane byłyby radykalne zmiany, o ile nie będą one katalizowane przez bardzo negatywne wyniki ekonomiczne górnictwa lub załamanie finansów publicznych.
- W skali kraju spadek płatności publicznoprawnych wynikający ze zmniejszania skali górnictwa może wynieść sumarycznie 3,1 mld zł w latach 2021-2030 oraz około 19 mld zł w latach 2031-2040, nie wliczając inflacji i możliwych zmian w systemie podatkowym.

Rekomendacje dot. wykorzystania działań i narzędzi wsparcia sektora górniczego i okołogórniczego w Polsce:

1. Utrzymać dotychczasowe koncepcje kierowania wsparcia do przedsiębiorstw zlokalizowanych w pobliżu prowadzonej działalności wydobywczej, tj. nie rozszerzać niepotrzebnie terytorialnego zasięgu wsparcia ponad terytoria NUTS 3 objęte interwencją Funduszu Sprawiedliwej Transformacji.
2. Przeznaczać wsparcie na transformację przedsiębiorstw okołogórnich w kierunku zaawansowanej produkcji przemysłowej na rzecz różnych branż, by trwale zdywersyfikować lub przeprofilować ofertę firm okołogórnich.
3. W naturalny sposób zmniejszać zatrudnienie w zawodach górniczych wymagających niskich kwalifikacji, jednocześnie zapewniając kształcenie ustawiczne pracowników kopalni i przedsiębiorstw okołogórnich posiadających wyższe kwalifikacje zawodowe.
4. Z wykorzystaniem funduszy strukturalnych i Funduszu Sprawiedliwej Transformacji angażować firmy okołogórnice w inteligentne specjalizacje województwa śląskiego, oraz kreować specjalizacje gospodarek lokalnych poprzez wspieranie – we współpracy z jednostkami badawczymi i edukacyjnymi oraz innymi interesariuszami – przedsiębiorstw okołogórnich w zdobywaniu nowych rynków oraz w zmianie oferty produktowej i modeli biznesu.
5. Inwestować w rewitalizację miast (po)górnich celem zapewnienia estetyki oraz usług publicznych na poziomie zapewniającym zatrzymanie młodych mieszkańców lub przyciąganie nowych mieszkańców z zewnątrz do pracy w branżach alternatywnych dla górnictwa i w restrukturyzowanych przedsiębiorstwach okołogórnich.
6. Mimo presji na szeroką skalę stosowania instrumentów o charakterze zwrotnym, ze względu na szczególne uwarunkowania transformacji, zachować dla MŚP w branży okołogórnich instrumenty dotacyjne oraz kreować w partnerstwie firm okołogórnich i instytucji otoczenia biznesu pakiety dedykowanych usług konsultingowych wspomagających: zdobywanie nowych rynków, tworzenie nowych produktów i usług oraz zmianę modeli biznesu; do udostępniania w ramach publicznego systemu wsparcia.
7. Animować tworzenie konsorcjów przedsiębiorstw okołogórnich oraz instytucji badawczo-rozwojowych i centrów transferu technologii na rzecz realizacji projektów pilotażowych pozwalających na wykorzystanie dotychczasowych kompetencji branży okołogórnich w nowych obszarach zastosowań technologii w szczególności poprzez organizowanie (np. przez NCBiR) programów tematycznych poświęconych innowacji międzysektorowej wywodzonej z branży okołogórnich.
8. Włączyć tematykę nowych ścieżek rozwoju przedsiębiorstw okołogórnich w zakres prac nad krajowym planem sprawiedliwej transformacji i planami regionalnymi; przy zachowaniu pełnej reprezentacji firm okołogórnich (zarówno przez samorząd branżowy jak i indywidualnie) w procesach planistycznych.